

ΕΥΡΥΠΙΔΗ Ελένη

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 437-575

Επεισόδια: Πράξεις σε ένα σύγχρονο θεατρικό έργο (χρήση αυλαίας)

Επεισόδιο < είσοδος ηθοποιού

Από κατακτητής της Τροίας ένας ρακένδυτος ναυαγός

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον ἐς γῆν τήνδε»

(στ. 408-409, μτφρ. στ. 465-466)

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του πολύτιμου Συντρόφου
- Οι πληροφορίες της Γερόντισσας

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο Μενέλαος: τραγικός ήρωας ή κωμική φιγούρα
- Η απομυθοποίηση των ηρώων
- Είμαι και φαίνεσθαι

Πώς λειτουργεί το επεισόδιο;

- α. ως προς την πλοκή: πορεία προς την αναγνώριση
- β. ως προς την εξέλιξη των ηρώων: τραγικότητα Μενέλαου
- γ. στους θεατές: παρουσία ειδώλου Ελένης, περιπλοκή

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Ν. Χουβαρδός)

Δύο εκτενείς ρήσεις που πλαισιώνουν έναν διάλογο/στιχομυθία. Εναλλαγή από τον μονόλογο στον διάλογο

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ		
1η ΣΚΗΝΗ 437-494	2η ΣΚΗΝΗ 495-541	3η ΣΚΗΝΗ 542-575
Μενέλαος	Γερόντισσα - Μενέλαος	Μενέλαος

ενημέρωση
για το παρόν
και το παρελθόν
του ήρωα

πληροφορίες
για την κατάσταση
στην Αίγυπτο

εσωτερικός
μονόλογος
σκέψεις Μενελάου

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 437-494)

Η πρώτη ρήση του Μενέλαου: γενεαλογία, αυτοσύσταση (σαν δεύτερος πρόλογος) Δεν απευθύνεται στους θεατές...

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Πέλοπα, που αγωνίστηκες στην Πίσα
με τον Οινόμαο σ' αρματοδρομίες,
τότε, που 'χες καλέσει τους θεούς σε δείπνο,¹
να 'χανες τη ζωή σου, πριν ακόμα 440
γεννήσεις το γονιό μου, τον Ατρέα,
κι εκείνος πάλι από την Αερόπη
δυο γιους, τον Αγαμέμνονα κι εμένα
το Μενέλαο, ζευγάρι ξακουσμένο
γιατί θαρρώ -και καυχισιά δεν είναι- 445
πως με καράβια οδήγησα στην Τροία
στράτευμα πλήθος² κι όχι με τη βία
σαν τύραννος, αλλά μ' ακολουθήσαν
θέλοντας οι λεβέντες της Ελλάδας.
Χαθήκανε πολλοί, πολλοί κι εκείνοι 450
που χαίρονται, γιατί έχουνε ξεφύγει
τον κίνδυνο της θάλασσας και φέραν³
τα ονόματα των σκοτωμένων πίσω
στα σπίτια τους.⁴ Εγώ περιπλανιέμαι
τόσον καιρό στο κύμα ο δόλιος,⁵ όσο 455
χρειάστηκα την Τροία για να κουρσέψω⁶
κι ενώ ποθώ στον τόπο μου να φτάσω,
τη χάρη αυτή οι θεοί δε μου χαρίζουν.
Τριγύρισα τους έρμους της Λιβύης
τους φιλόξενους γιαλούς και κάθε 460
φορά,⁷ που την πατρίδα μου ζυγώνω,
μακριά με ξανασπρώχνουν οι ανέμοι,
χωρίς μες στα πανιά μου να φουσκώσει
ποτέ πρίμος αγέρας για τη Σπάρτη.
Και τώρα ναυαγός ο μαύρος, δίχως 465
φίλους στη χώρα βγήκα εδώ. Συντρίμμια
γίνηκε το καράβι μου στους βράχους.
Μου ξέμεινε η καρένα μόνο κι έτσι

Η ΕΙΣΟΔΟΣ

ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ -
ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΟΥ

► Ποιους προγόνους του
αναφέρει και ποια ευχή
διατυπώνει;

► Γιατί καυχιέται
ο Μενέλαος;

► Ποιες είναι
οι περιπέτειές του;

Ήταν αρχηγός;
Γιατί αυτή η
αναφορά;
Μήπως τονίζεται
η τραγικότητά του;

Από ένδοξος βασιλιάς: ρακένδυτος
ναυαγός
Από νικητής της Τροίας: ανέστιος και
πλάνης
Πολέμησε για την Ελένη: κέρδισε
ένα είδωλο
μεταστροφή της τύχης, άγνοια, αυτα
πάτη κλπ: τραγικό πρόσωπο

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΟΥ

► Ποια είναι τα βάσανά του;

► Τι τον έφερε στην είσοδο
του ανακτόρου;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το κείμενο εδώ έχει μάλλον υποστεί αλλοιώσεις¹ το γενικό νόημα των στίχων 437-441 πρέπει να είναι: Μακάρι, Πέλοπα, που ο Τάνταλος σε πρόσφερε κάποτε γεύμα στους θεούς, να μη σε είχε αναστήσει ο Δίας² έτσι δε θα κέρδιζες στις αρματοδρομίες την Ιπποδάμεια και δε θα είχες γεννήσει τον πατέρα μου Ατρέα... Ο Μενέλαος δηλαδή εύχεται να μην είχε γεννηθεί ο πατέρας του, άρα και ο ίδιος.
2. Ο Μενέλαος παρουσιάζει τον εαυτό του και όχι τον αδελφό του Αγαμέμνονα ως αρχηγό της εκστρατείας στην Τροία. Ίσως να μην είναι δείγμα της αλαζονείας του αλλά συνειδητή επιδίωξη του Ευριπίδη να αναδείξει τον ηρωισμό του Μενέλαου.
3. και φέραν = φέρνοντας.
4. Η μνήμη των αποθανόντων έχει μεγάλη σημασία για τους Έλληνες και ιδιαίτερα για τους Αθηναίους θεατές μετά τη Σικελική καταστροφή.
5. Η αντίθεση ανάμεσα στον περιπλανώμενο Μενέλαο και σε όλους τους υπόλοιπους Έλληνες, που είτε χάθηκαν στην Τροία είτε γύρισαν στην πατρίδα τους, θυμίζει την αρχή της Οδύσσειας (α, στ. 11-14): Όλοι, όσοι τότε ξέφυγαν το μαύρο χάρο, πήγαν / στα σπίτια τους από γιαλούς και μάχες γλιτωμένοι. / Κι αυτόν μονάχα πόκλαιγε πατρίδα και γυναίκα / τον κρέταε λατρευτή θεά, η Καλυψώ, η νεράιδα... (μτφρ. Ζ. Σίδερης).
6. Ο Μενέλαος δεν περιπλανιέται δέκα χρόνια αλλά επτά³ σωστότερη θα ήταν η μετάφραση: περιπλανιέμαι από τότε που κούρσεψα την Τροία.
7. Στην πραγματικότητα, όπως θα αναφέρει πιο κάτω ο ίδιος ο Μενέλαος, μόνο μία φορά πλησίασε στο Ακρωτήριο του Μαλέα. Επομένως, η επανάληψη τονίζει και επιτείνει τις συμφορές του Μενέλαου, που θυμίζουν το δύσκολο νόστο του Οδυσσέα.

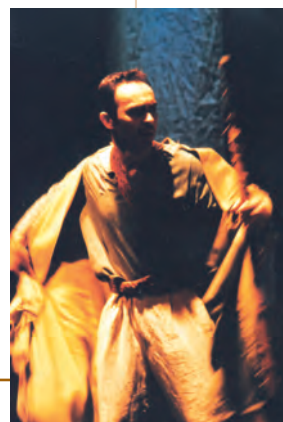
ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Η Ελένη και οι γυναίκες του Χορού βρίσκονται στο παλάτι, όπου ζητούν πληροφορίες για την τύχη του Μενέλαου. Διάχυτο είναι ένα κλίμα αδημονίας.

- Ένα νέο πρόσωπο εμφανίζεται στη σκηνή. Από πού έρχεται; Τι φοράει; Πώς μαθαίνουμε ποιος είναι;
- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες του Α' Επεισοδίου* (σελ. 35-43) που απεικονίζουν το Μενέλαο σε σύγχρονες παραστάσεις. Σε ποιες περιπτώσεις ο ενδυματολόγος ακολούθησε πιστά τις σκηνογραφικές πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Με την είσοδο του Μενέλαου αρχίζει το Α' Επεισόδιο*, που αποτελεί ένα από τα επικά-διαλογικά* μέρη της τραγωδίας. Δε βρισκόμαστε, λοιπόν, στην αρχή του έργου¹ η δράση έχει ήδη αρχίσει. Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι ο **μονόλογος αυτός του Μενέλαου είναι ένας δεύτερος Πρόλογος**.
 - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο στοιχεία που στηρίζουν αυτή την άποψη.
 - Ποιες δραματικές σκοπιμότητες υπηρετεί ο δεύτερος αυτός Πρόλογος;
- Η εμφάνιση του Μενέλαου ως ναυαγού ασφαλώς δε θυμίζει σε τίποτα το Μενέλαο του μύθου.
 - Ποια εντύπωση πρέπει να έκανε στους θεατές αυτή η εμφάνιση ενός βασιλιά και μάλιστα αρχηγού της εκστρατείας στην Τροία; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι ο κωμωδιογράφος Αριστοφάνης σατίρισε με έντονη ειρωνεία την προσπάθεια του Ευριπίδη να συγκινήσει τους θεατές με τη ρακοφορία των ηρώων του.

Μενέλαος (Π. Εμμανουηλίδης, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχόπουλος)

Αριστοφάνης, Θεσμοφοριάζουσαι, Εθνικό Θέατρο, 1989, σκην. Κ. Μπάκας

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«...ΕΝΑ ΚΟΥΡΕΛΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΟΥ ΔΡΑΜΑ»

[Ο βασικός ήρωας της κωμωδίας Αχαρνής του Αριστοφάνη, ο Δικαιόπολης, πρόκειται να απολογηθεί στο Χορό των συμπολιτών του και, για να τους συγκινήσει, σκοπεύει να παρουσιαστεί ως ήρωας του Ευριπίδη, ρακένδυτος και αξιολύπητος² σπεύδει λοιπόν στον ποιητή και του ζητάει δανεικά κουρέλια από τα έργα του.]

ΔΙΚ. Μα, Ευριπίδη,
στα γόνατά σου πέφτω, χάρισέ μου
ένα κουρέλι απ' το παλιό σου δράμα.
Λόγο είν' ανάγκη στο Χορό να βγάλω,
κι αν δεν τα πω καλά, θα με σκοτώσουν.
ΕΥΡ. (με κωμικό στόμφο) Ποια ράκη; Εκείνα που φορούσε
ο δόλιος γέρος, ο Οινέας, στον τραγικόν αγώνα;
ΔΙΚ. Όχι του Οινέα¹ κάποιον άλλου πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Του Φοίνικα ίσως του τυφλού;
ΔΙΚ. Ήταν ένας κι απ' το Φοίνικα ακόμα πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Σαν ποιων σκουτιών¹ ξεσκλίδια² να γυρεύει;
Του Φιλοχτήτη λες, του διακονιάρη;

ΔΙΚ. Ήταν ένας πολύ πιο διακονιάρης.
ΕΥΡ. Μήπως ζητάς το λιγδιασμένο ντύμα
που φόραγε ο κουτσός Βελλεροφόντης;
ΔΙΚ. Όχι ο Βελλεροφόντης² κάποιος άλλος,
κουτσός κι εκείνος, φλύαρος, κολλιτσιδα
και τροχισμένη γλώσσα.
ΕΥΡ. Ξέρω, ξέρω
τον Τήλεφο θα λες, απ' τη Μυσία.
ΔΙΚ. Ναι, τον Τήλεφο² δώσ' μου, σε ικετεύω,
εκείνου τις φασκίες.
¹ τα σκουτιά = τα ρούχα
² ξεσκλίδια = κουρέλια

Δημότες των Αχαρνών, στ. 415-431 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

όπως και ο Οδυσσέας	πάνω της έχω ανέλπιστα γλιτώσει, ⁸ με την Ελένη που 'φερα απ' την Τροία. Ποιος είναι ο τόπος, ποιοι τον κατοικούνε; Δεν ξέρω· με τα ρούχα μου κουρέλια ντρεπόμουν να ρωτήσω τους ανθρώπους.	470	τραγική ειρωνεία, αντίθεση φαίνεσθαι και εἶναι
μεταστροφή της τύχης	Ο ευτυχισμένος, όταν κακοπάθει, νιώθει πικρότερη τη δυστυχία, παρ' όσο αυτός που από παλιά την ξέρει. ⁹ Τώρα με τυραννά σκληρά η ανάγκη· ψωμί δεν έχω ή ρούχο, καθώς δείχνουν τ' απομεινάρια από το караβίσιο πανί που·μαι ζωσμένος· τους χιτώνες, τα λαμπρά πέπλα η θάλασσα κατάπιε. Στα βάθη μιας σπηλιάς κρατάω κρυμμένη τη γυναίκα μου, αιτία στις συμφορές μου, κι όσοι απομείναν απ' τους σύντροφούς μου, τους έβαλα να τη φυλάγουν. Μόνο γυρίζω ψάχνοντας για κείνους νά 'βρω κάτι να τους χορτάσω. ¹⁰ Μόλις είδα το σπίτι αυτό με τους θριγκούς τριγύρω και τον ωραίο πυλώνα -αρχοντικό 'ναι- ¹¹ ζύγωσα· κάτι ελπίζω για τους ναύτες να οικονομήσω· απ' τους φτωχούς δεν έχεις, ακόμη κι αν το θέλουνε, βοήθεια.	475 480 485	Προσοχή: από την υπερηφάνεια στη ντροπή... φιλέταιρος... όπως ο Οδυσσέας
Φτωχός και πεινασμένος Ανάκτορο πλούσιο, εντυ- πωσιακό...	Έε' δε θα 'ρθεί ένας θυρωρός στην πόρτα να πει στο νοικοκύρη τα δεινά μου; ¹² ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ Ποιος είναι κει όξω; Φύγε, γιατί στέκεις στη θύρα; Θα ενοχλήσεις τους αφέντες. Θα σε σκοτώσουν, Έλληνες αν είσαι! ¹³ Κανέναν δεν αφήνουν εδώ νά 'ρθει. Σωστά μιλάς, γριούλα, να, σ' ακούω· όμως κι εσύ μαλάκωσε λιγάκι. ¹⁴ ΓΕΡ. Φεύγα· δουλειά μου να εμποδίζω, ξένε, ¹⁵ τους Έλληνες το σπίτι όταν ζυγώνουν. ΜΕΝ. Μη σπρώχνεις ντε, το χέρι μη μου σφίγγεις. ΓΕΡ. Εσύ θα φταις, στο λέω, αν δε μ' ακούσεις. ΜΕΝ. Πήγαινε μέσα, πες στ' αφεντικά σου. ΓΕΡ. Κακό για σένα, αν μάθουνε πως ήρθες.	490 495 500 505	Δευτερεύοντα πρόσωπα Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΚΑΙ Η ΑΦΙΛΟΞΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ Τι ζητάει ο Μενέλαος και πώς του συμπεριφέρεται η Γερόντισσα; Τι περιμένουμε; Έναν φύλακα ή μία γερόντισσα; Τι εξυπηρετεί μία γερόντισσα; από την αντιπάθεια στη συμπάθεια διάλογος πιο διασκεδαστικός έμφαση στις δυσκολίες του Μενέλαου πιο πιθανό να μην το αναφέρει
Η σκηνή έχει κωμικά στοιχεία 2η ΣΚΗΝΗ (στ. 495-541)			
προσβλητικό τόπος			
Στιχομυθία			

ΣΧΟΛΙΑ

- Έτσι γλίτωσε κι ο Οδυσσέας, όταν οι θεοί τού βύθισαν το πλοίο και πνίξανε όσους συντρόφους τού είχαν απομείνει.
- Κυρίαρχη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων είναι ότι μεγαλύτερη δυστυχία προκαλούν οι απότομες μεταστροφές της τύχης.
- Όπως ο Οδυσσέας, έτσι και ο Μενέλαος εμφανίζεται ως *φιλέταιρος*, δηλαδή ενδιαφέρεται για τους συντρόφους του.
- Η περιγραφή τονίζει ότι το ανάκτορο είναι πολύ πλούσιο και, επομένως, υπάρχει ελπίδα ο Μενέλαος να βρει τα αναγκαία.
- Ο Μενέλαος λέει αυτά μάλλον με υψωμένη την ένταση της φωνής του· πιθανόν να χτυπάει και την πόρτα.
- Η διαταγή του Θεοκλύμενου, να θανατώνονται οι Έλληνες που φτάνουν στην Αίγυπτο, είχε αναφερθεί και από την Ελένη στον Τεύκρο.
- Κατάπληκτος ο Μενέλαος από την υποδοχή δεν προσέχει το περιεχόμενο των λόγων της θυρωρού, αλλά τον προσβλητικό τόνο της.
- Η Γερόντισσα δε ρωτάει τον ξένο πώς τον λένε, επειδή εμφανίζεται ως ζητάνος· έτσι εξυπηρετείται και η δραματική οικονομία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η ρήση του Μενέλαου μοιάζει με την προλογική ρήση της Ελένης. Υπάρχει όμως μια βασική διαφορά: η Ελένη απευθυνόταν στους θεατές, ενώ ο Μενέλαος παρουσιάζει τις αναγκαίες πληροφορίες με ένα γνήσιο μονόλογο.
- Πώς θα αξιοποιούσες την επισημάνση αυτή, αν σκηνοθετούσες τους μονολόγους των δύο ηρώων;

Ελένη (Κ. Καραμπέτη, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδός)

Μενέλαος (Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτρινάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ας παρατηρήσουμε το λόγο του Μενέλαου. Διαρθρώνεται σε δύο άξονες. Ο Μενέλαος κάποτε... ο Μενέλαος τώρα...
- Ας θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα. Θα τον χαρακτηρίζες τραγικό ήρωα; Γιατί; Πώς νιώθεις ακούγοντάς τον;
- Ως θεατές / αναγνώστες της *Ελένης* είναι η δεύτερη φορά που ακούμε κάποιον ήρωα να περηφανεύεται πως *κούρσεψε* την Τροία: στον Πρόλογο ο Τεύκρος, τώρα ο Μενέλαος.
- Ας αναζητήσουμε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στους δύο αυτούς ήρωες ως προς τη σκηνική παρουσία και την κατάσταση τους.
- Ποιες σκέψεις για τις συνέπειες του πολέμου μάς γεννά η *τύχη των δύο αυτών ηρώων*;

Ο Οδυσσεύς καραβοτσακισμένος (παράσταση από κράνος του 5ου αι. π.Χ.)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ

Ο ευσεβής Αινείας πολλά αναλογίζονταν τη νύχτα, / και μόλις το ζωγόνο βγήκε της μέρας φως, αποφασίζει / τους νέους τόπους, όπου τον ρίξαν οι άνεμοι, να εξερευνήσει, / να μάθει ποιοι τον τόπο κατοικούν, άνθρωποι ή θηρία, / γιατί ακαλλιέργητο τον βλέπει, κι ύστερα να γυρίσει, / στους συντροφους του να πει όσα θα έχει δει.

Βιργίλιος, *Αινειάδα* I, στ. 305-309 (μτφρ. Χ. Ράμμος)

Η Μεγάλη Έξοδος, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών

Δείγμα πολιτισμού! ΜΕΝ.

Τους ναυαγούς κανείς δεν τους πειράζει.¹⁶

ΓΕΡ. Κάποιο άλλο σπίτι τότες άντε να 'βρεις.

ΜΕΝ. Δε φεύγω, θα μπω μέσα, να μ' αφήσεις.

ΓΕΡ. Ενόχληση έχεις γίνει, θα σε διώξουν. 510

ΜΕΝ. Αχ! πού είσαι, κοσμοξάκουστε στρατέ μου.

ΓΕΡ. Εκεί, μα όχι εδώ, σπουδαίος ήσουν.

ΜΕΝ. Θεοί, να μ' ατιμάζουν έτσι εμένα!

ΓΕΡ. Δακρύξεις; Τι σου φέρνει τόση λύπη;

ΜΕΝ. Την πρώτη μου, παλιά ευτυχία θυμάμαι. 515

ΓΕΡ. Δεν πας λοιπόν στους φίλους σου να κλάψεις;

ΜΕΝ. Ποια είναι η χώρα αυτή; Ποιο το παλάτι;

ΓΕΡ. Η Αίγυπτος και του Πρωτέα¹⁷ το σπίτι.

ΜΕΝ. Η Αίγυπτος; Πού έχω αράξει ο δόλιος¹⁸

ΓΕΡ. Σου φταίνει τα λαμπρά νερά του Νείλου; 520

ΜΕΝ. Όχι στενάζω για τις συμφορές μου.

ΓΕΡ. Δεν είσαι ο μόνος· κι άλλοι δυστυχούνε.¹⁹

ΜΕΝ. Ο βασιλιάς που μου είπες είναι μέσα;

ΓΕΡ. Να ο τάφος του· ο γιος του βασιλεύει.

ΜΕΝ. Βρίσκεται στο παλάτι ή έχει φύγει; 525

ΓΕΡ. Λείπει και των Ελλήνων εχθρός μέγας.

ΜΕΝ. Τι του έκαναν κι εγώ θα το πληρώσω;²⁰

ΓΕΡ. Είν' η Ελένη εδώ, του Δία η κόρη.

ΜΕΝ. Τι λες; Πώς είπες; Ποια; Πες το μου πάλι.

ΓΕΡ. Η κόρη του Τυνδάρεω απ' τη Σπάρτη. 530

ΜΕΝ. Κι εδώ από πού σας ήρθε; Εξήγησέ μου.

ΓΕΡ. Από τη Λακεδαίμονα έχει φτάσει.

ΜΕΝ. Πότε; Την έκλεψαν απ' τη σπηλιά μου;²¹

ΓΕΡ. Προτού να πάνε οι Αχαιοί στην Τροία.²²

ΜΕΝ. Μα τώρα φύγε. Κάτι στο παλάτι 535

συμβαίνει που μας έχει αναστατώσει.

ΓΕΡ. Ήρθες σε δύσκολη στιγμή· ο αφέντης

αν σ' έβρει εδώ, το θάνατο θα λάβεις

για δώρο της φιλοξενίας.²³ Έχω

στος Έλληνες αγάπη, ωστόσο σου είπα 540

λόγια πικρά, γιατί τονε φοβάμαι.

► Τι πληροφορείται

ο Μενέλαος

από τη Γερόντισσα;

► Γιατί η Γερόντισσα διώχνει

το Μενέλαο;

Η Αίγυπτος φαντάζει πολύ μακριά για την
προομηρική εποχή...

Η γερόντισσα δεν
ακούει την τελευταία
ερώτηση

Προειδοποίηση
Συμπάθεια

ΣΧΟΛΙΑ

16. Ο σεβασμός προς τους ξένους, ιδίως όταν βρίσκονται σε ανάγκη, θεωρείται από τους αρχαίους Έλληνες δείγμα πολιτισμού.

17. Ο Πρωτέας, αν και νεκρός, κυριαρχεί σε όλο το έργο· έτσι ο Θεοκλύμενος αναφέρεται συχνά όχι με το όνομά του αλλά με την περιφραση ο γιος του Πρωτέα· επίσης ο τάφος του βρίσκεται μπροστά στο παλάτι και έτσι ο Πρωτέας εξακολουθεί να προστατεύει την Ελένη, παρέχοντάς της άσυλο. Η αναφορά της Γερόντισσας μπορεί να δηλώνει και το σεβασμό της προς αυτόν.

18. Για τους Έλληνες της ομηρικής εποχής η Αίγυπτος βρισκόταν στην άκρη του κόσμου· έτσι εξηγείται η απειπισία του Μενέλαου.

19. Η φράση αυτή θεωρείται κοινός τόπος παραμυθίας (παρηγοριάς) από την εποχή του Ομήρου.

20. Ειρωνεία: ο Θεοκλύμενος φονεύει τους Έλληνες, γιατί φοβάται μήπως οι Έλληνες, και ιδίως ο Μενέλαος, του πάρουν την αγαπημένη του Ελένη· άρα ο Μενέλαος είναι η πραγματική αιτία της στάσης του Θεοκλύμενου.

21. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, η ερώτηση αυτή λέγεται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι η Γερόντισσα δεν την ακούει.

22. Η Γερόντισσα χρονολογεί με βάση το τελευταίο σημαντικό γι' αυτήν ιστορικό γεγονός, την εκστρατεία στην Τροία.

23. Οξύμωρο σχήμα (= ο θάνατος ως δώρο της φιλοξενίας), που τονίζει τη σκληρότητα του Θεοκλύμενου και ερμηνεύει τη στάση της Γερόντισσας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Στη 2η σκηνή, το κείμενο μας δίνει αρκετές σκηνοθετικές πληροφορίες. Ως σκηνοθέτης της παράστασης διαβάζεις το κείμενο και **εντοπίζεις τους σκηνοθετικούς του δείκτες**. Σημείωσε δίπλα στους συγκεκριμένους στίχους τις οδηγίες που θα δώσεις στους ηθοποιούς, ώστε να συνταιριάξουν κίνηση και λόγο.

Μενέλαος και Γερώντισσα (Β. Κανάκης - Ε. Ζαφειρίου,
Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Ευριπίδης επιλέγει ως θυρωρό, φύλακα δηλαδή του ανακτόρου, μια γυναίκα και μάλιστα γερόντισσα. Πρόκειται για ένα δευτερεύον πρόσωπο, που συνήθως είναι ανώνυμο και εμφανίζεται στη σκηνή μόνο με την ιδιότητά του.
 - **Ας αναζητήσουμε τους λόγους, για τους οποίους επιλέγεται ως θυρωρός μια αδύναμη γυναίκα και όχι ένας χεροδύναμος στρατιώτης. Ποιος, λοιπόν, είναι ο ρόλος της συγκεκριμένης σκηνής στη δραματική οικονομία;**
- Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, με την επινόηση του ειδώλου της Ελένης δημιουργείται στην τραγωδία μας μια έντονη αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεται*, που εκδηλώνεται με διάφορες μορφές, όπως *δόξα* (< δοκεῖ = φαίνεται) – *αλήθεια*, *όνομα* – *σώμα*. Αυτήν τη θεμελιώδη για την τραγωδία αντίθεση τη γνωρίσαμε ως τώρα στο πρόσωπο της Ελένης.
 - Ας την αναζητήσουμε και σε δύο ακόμα πρόσωπα, το Μενέλαο και τη Γερώντισσα.
 - Η έμφαση στην αντίθεση αυτή ποιες σκέψεις σου προκαλεί για την εξέλιξη του έργου;
 - Ποιες σκέψεις για την ανθρώπινη ζωή;
- Μέχρι τώρα είδαμε το Μενέλαο στην τραγική του διάσταση. Ο Μενέλαος όμως προβληματίζει: είναι πράγματι τραγικό πρόσωπο ή μια φιγούρα που σκιαγραφείται με κωμικές πινελιές; Πολλά και αντιφατικά σχόλια έχουν γραφτεί γι' αυτόν. Διαφορετικές είναι και οι σκηνοθετικές ερμηνείες. Έτσι, η παρουσία του Μενέλαου προκαλεί στους αναγνώστες/θεατές άλλοτε χαμόγελο ή γέλιο, άλλοτε λύπηση και οίκτο, άλλοτε κλαυσίγελω.
 - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή με τη Γερώντισσα στοιχεία που μπορούν να δικαιολογήσουν τους διαφορετικούς τρόπους θεώρησης του ήρωα.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Μ. Μη μου κρατάς τα χέρια/και μη με σπρώχνεις.
Γ. Αν δε μ' ακούσεις,/για ό,τι θα γίνει μην πεις πως φταίω εγώ.
Μ. Πήγαινε μέσα και πες στ' αφεντικά σου...
Γ. Θα μετανιώσεις πικρά,/ αν μάθουν πως τους κόπιασες.
Μ. Είμαι ξένος και ναυαγός.
Διεκδικώ το δικαίωμα της ασυλίας.
Γ. Ψάξε να βρεις κανένα άλλο σπίτι.
Μ. Όχι! Θα μπω μέσα, δε φεύγω και μην κλείνεις το δρόμο.
Γ. Μας έγινες τσιμπούρι.

«ΑΝΑΜΙΜΝΗΣΚΟΜΑΙ ΚΑΙΡΩΝ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ!»

Θα σε πετάξουν έξω με τις κλωτσιές.

Μ. Αλίμονο! Πού είσαι δοξασμένο μου στράτευμα!
Γ. Δεν ξέρω πού είναι, όμως εδώ δεν έχεις πέραση.
Μ. Θεέ μου, ποιος θα το έλεγε πως έτσι θα ξευτελιστώ;
Γ. Γιατί δακρύζεις, μάτια μου; Γιατί σε πήρε το παράπονο;
Μ. Αναμνησκομαι καιρών ευδαιμονίας!

Ευριπίδης, *Ελένη*, σκηνή Γερώντισσας-Μενέλαου, στ. 503-515
(μτφρ. Κ. Μύρης)

(Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ελένη*, Αμφιθέατρο, 1999)

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 542-575)

Ο Μενέλαος βρίσκεται σε σύγχυση και κάνει συλλογισμούς. Όπως η Ελένη μετά τον Τεύκρο.

MEN.

Μα τι να πω²⁴; **Καινούριες, πιο μεγάλες
κι από τις πρώτες συμφορές ακούω.**
Ἦρθα απ' την Τροία και φέρνω την Ελένη,
που μέσα στη σπηλιά καλά την κρύβω,
και τώρα μέσα εδώ στο σπίτι ετούτο
κάποια άλλη κατοικεί με τ' όνομά της.
Του Δία την είπε θυγατέρα. Μήπως
κανένας ζει στο Νείλο που τον κράζουν
Δία; Ένας μονάχα, αυτός στα ουράνια.²⁵
Υπάρχει Σπάρτη αλλού 'ξον από κείνη
πλάι στα καλάμια τα χλωρά του Ευρώτα;
Τυνδάρω μονάχα ένα φωνάζουν.
Δεν ξέρω τι να πω. **Δεύτερη υπάρχει
στον κόσμο Λακεδαίμονα; Άλλη Τροία;**
Κι ωστόσο ναι, πολλοί στην οικουμένη
τα ίδια ονόματα έχουν, κι οι γυναίκες
κι οι πόλεις, καθώς φαίνεται. Δεν πρέπει
για τούτα ν' απορώ κι ούτε, από φόβο
στα λόγια της γριάς, θα φύγω· τόσο
**σκληρή καρδιά κανείς δεν έχει,²⁶ που, όταν
ακούσει πώς με λεν, να μη μου δώσει
λίγο ψωμί.** Της Τροίας την ξακουσμένη
φωτιά γνωρίζουνε παντού κι εμένα,
το Μενέλαο, που την άναψα.²⁷ Εδώ τώρα
θα καρτερώ το βασιλιά· δυο τρόπους
έχω να φυλαχτώ· **σκληρός αν είναι,**
θα τρέξω να κρυφτώ στο συντριμμένο
καράβι· **αν όμως δείξει καλοσύνη,**
βοήθεια του ζητάω στη συμφορά μου.²⁸
Χειρότερο κακό άλλο δεν υπάρχει
να ζητιανεύω εγώ ένας βασιλέας
απ' άλλον βασιλιά· το θέλ' η ανάγκη.
Πολύ σοφός -όχι δικός μου²⁹- λόγος·
η πιο μεγάλη δύναμή 'ναι η ανάγκη.

545

550

555

560

565

570

575

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

► Πώς εξηγεί ο Μενέλαος
την παράδοξη παρουσία
της Ελένης στην Αίγυπτο;

► Ποιες είναι
οι αποφάσεις του;

Ως συνωνυμία

Πώς τελικά παρουσιάζεται ο Μενέλαος;

Συμπληρωματικές αντιθέσεις

όνομα vs σώμα: είναι παρών στη σκηνή
ως σώμα όχι ως όνομα

δόξα vs αλήθεια

αντιηρωική/αντιεπική στάση
Ευριπίδη

νικητές και νικημένοι στην ίδια
άθλια κατάσταση...

απομυθοποίηση του miles gloriosus

Νοητικές διεργασίες-
αφέλεια, απλοϊκότητα

Ο καθένας υπόκειται
στην αμφισημία και την
αυταπάτη

Τα συμπεράσματά του
περιπλέκουν την
αναγνώριση

Τεύκρος-Μενέλαος
Τ: πρέπουσα ενδυμασία,
με καράβι, αξιοπρέπεια
Μ: ρακένδυτος, ναυαγός,
προσβολές, ταπείνωση

ΣΧΟΛΙΑ

24. Μα τι να πω; = μα τι να σκεφτώ, τι να υποθέσω;

25. Ο Μενέλαος απορεί, γιατί στην αρχαία Ελλάδα δε συνήθιζαν να δίνουν σε θνητούς ονόματα θεών. Άρα δυσκολεύεται να πιστέψει ότι υπάρχει στην Αίγυπτο θνητός με το όνομα «Δίας».

26. Άλλη μετάφραση: Γιατί κανένας άνθρωπος δεν έχει/τέτοια βαρβαρική ψυχή (Ε. Χατζηανέστης).

27. κι εμένα,/το Μενέλαο, που την άναψα Κάποιος μελετητής διαγράφει τη φράση αυτή, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει λόγος να συστηθεί ο Μενέλαος εδώ. Πιθανόν πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη από έναν ηθοποιό. Θα μπορούσε ωστόσο να αντιτείνει κάποιος ότι η επώνυμη αναφορά Μενέλαος και η συμπλήρωση με γνωρίζουνε παντού είναι απαραίτητα στοιχεία, για να περιγράψουν το Μενέλαο ως αλαζόνα στρατηγό.

28. Προφανώς ο Μενέλαος θα κρυφτεί κάπου, ώστε να δει πρώτα τη συμπεριφορά του Θεοκλύμενου και να αποφασίσει αν θα παρουσιαστεί, για να ζητήσει βοήθεια.

29. Πρόκειται για μια τυπική φράση, που λέγεται όταν κάποιος παραθέτει τη ρήση ενός σοφού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Κάποιοι μελετητές της *Ελένης* διακρίνουν στο Επεισόδιο αυτό **κωμικά στοιχεία**, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Ευριπίδης επιλέγει να **παρουσιάζει τους ήρωες ως κοινούς θνητούς** και μάλιστα, σε περιπτώσεις όπως του Μενέλαου, να αναδεικνύει τα αντιφατικά στοιχεία, που χαρακτηρίζουν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.
 - Ως σκηνοθέτης ποιες οδηγίες θα έδινες στον υποκριτή που υποδύεται το Μενέλαο, σε κάθε περίπτωση; Αν είχες να επιλέξεις και τη μετάφραση, σε ποια θα κατέληγες στην κάθε περίπτωση, στη μετάφραση του Τ. Ρούσσου που διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο ή του Κ. Μύρη (παράλληλο 3);
 - Παρατήρησε τις φωτογραφίες στις σελ. 45 και 47. Ποια άποψη φαίνεται να υιοθετεί ο σκηνοθέτης σε κάθε παράσταση;

Μενέλαος και Γερρόντισσα (Κ. Αθανασόπουλος - Χ. Κουτσουδάκη, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελιάτος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Μενέλαος, μετά τα συγκλονιστικά γι' αυτόν νέα, απομένει μόνος του στη σκηνή και προσπαθεί να ξεδιαλύνει τα όσα παράδοξα άκουσε.
 - **Υποστηρίζεται ότι οι σκέψεις του φανερώνουν άνθρωπο αφελή και απλοϊκό, που φτάνει σε εύκολα συμπεράσματα. Είναι όμως έτσι; Ας σκεφτούμε τι έχει υποστεί μέχρι τώρα ο Μενέλαος και για ποιο λόγο.**
 - Τι αισθάνεσαι για το Μενέλαο βλέποντάς τον να προσπαθεί να εξηγήσει τα ανεξήγητα;
- Ένα από τα κλειδιά για την ερμηνεία της στάσης του Μενέλαου είναι **η επισήμανση ότι ο Ευριπίδης συνήθιζε να κατεβάζει τους ήρωες από το βάθρο, στο οποίο τους είχε τοποθετήσει το έπος, και να τους εμφανίζει με απόλυτα ρεαλιστικό τρόπο ως κοινούς καθημερινούς ανθρώπους.**
 - Ας αναζητήσουμε στο Α' Επεισόδιο στοιχεία που καθιστούν το Μενέλαο τυπικό ευριπίδειο ήρωα.
 - Ποια είναι τα χαρακτηριστικά μιας εποχής, που αμφισβητεί τους μύθους και τα είδωλα; Εμείς σήμερα ζούμε σε μια τέτοια εποχή;

Ο μονόλογος τελειώνει. Ο Μενέλαος μένει στη σκηνή γεμάτος απορία και φόβο. Ποιον θα συναντήσει; Το Θεοκλύμενο ή την Ελένη;

Ο επικός Μενέλαος (ερυθρόμορφη αinoχή του 5ου αι. π.Χ.)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

«Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΠΕΡΑΣΕ:
Η ΩΡΑ ΤΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ ΕΧΕΙ ΕΡΘΕΙ»

Ο Ευριπίδης ήταν ακόμη πιο τολμηρός με το να μετατρέψει τους δύο βασιλιάδες –αρχηγούς στο στρατό των Αχαιών– [τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο] σε βασιλιάδες φοβιτσιάρηδες [...] Ο Ευριπίδης ήταν ο πρώτος που άνοιξε [...] το δρόμο παρουσιάζοντας τους ήρωες ως ανθρώπους ζωντανούς και όχι τέλειους. [...] Αλλά μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι ο συγγραφέας μας, με αυτό τον τρόπο, άνοιξε το δρόμο σε ένα ολόκληρο θέατρο, πολύ πιο κοντινό σε μας.

J. de Romilly (Από το J. de Romilly, *Η Νεωτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Αγγελική Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με βάση τις πληροφορίες που μας δίνει ο ίδιος ο Μενέλαος για τον εαυτό του, να γράψετε το «βιογραφικό του σημείωμα» για το πρόγραμμα της παράστασης.
2. Ο μονόλογος του Μενέλαου θυμίζει την προλογική ρήση της Ελένης. Να συγκρίνετε τους δύο μονολόγους και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τα θέματα που θίγουν οι δύο ήρωες και τη σειρά με την οποία αυτά παρουσιάζονται, β) τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τη ζωή τους.
3. Υποθέστε ότι το Α' Επεισόδιο ξεκινάει με την ταυτόχρονη εμφάνιση της Γερόντισσας και του Μενέλαου. Να αποδώσετε τις πληροφορίες του πρώτου μονολόγου του Μενέλαου μέσα από το διάλογο των δύο προσώπων. Ποια προβλήματα δημιουργούνται σ' αυτή την περίπτωση;
4. Να παρουσιάσετε σε ένα σύντομο συνεχές κείμενο τη συνάντηση του Μενέλαου με τη Γερόντισσα. Μπορείτε να αρχίσετε: «Η Γερόντισσα βλέποντας στην είσοδο του ανακτόρου ένα ρακένδυτο άντρα...».
5. Χωρίστε σε ενότητες τον τελευταίο μονόλογο του Μενέλαου (στ. 542-575) και δώστε έναν τίτλο σε καθεμία.
6. Να παρακολουθήσετε τις ψυχικές διακυμάνσεις του Μενέλαου σε όλο το Α' Επεισόδιο επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους.
7. «Το απρόοπτο παντού караδοκεί», υποστηρίζει ένας μελετητής για την Ελένη του Ευριπίδη. Ποια στοιχεία από το συγκεκριμένο Επεισόδιο θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη;
8. Με αφετηρία την όλη παρουσία του Μενέλαου στο Α' Επεισόδιο, ποιες σκέψεις θα μπορούσατε να κάνετε για τη ζωή του ανθρώπου γενικότερα; Επιχειρήστε να εκφράσετε τους προβληματισμούς σας μέσα από δύο δικά σας αποφθέγματα, που θα μπορούσε να τα είχε πει και ο Μενέλαος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Σκοπεύετε να παρουσιάσετε το Α' Επεισόδιο και προβληματίζεστε για το πώς θα αποδοθεί ο Μενέλαος (τραγική, κωμική ή κωμικοτραγική φιγούρα); Παρουσιάζετε γραπτά την πρότασή σας, τονίζοντας εκείνα τα στοιχεία του κειμένου που τη στηρίζουν. Χωριστείτε στη συνέχεια σε μικρές ομάδες, ανάλογα με την άποψη που υιοθετήσατε, και επιχειρήστε να παίξετε τη σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου. (Δεν είναι απαραίτητο να απομνημονεύσετε τους στίχους ή να κρατάτε τα βιβλία σας. Μπορείτε και να αυτοσχεδιάσετε, με αφετηρία το κείμενο).

ΕΡΓΑΣΙΑ

Σας ζητούν να εμπλουτίσετε το λήμμα «Μενέλαος» για το «Λεξικό προσώπων της Μυθολογίας» του βιβλίου σας. Έχετε στη διάθεσή σας τα εξής αποσπάσματα: α) ραψωδίες Γ και Ρ της *Ιλιάδας*, β) ραψωδία δ της *Οδύσσειας*, γ) τραγωδίες του Ευριπίδη *Τρωάδες* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, δ) Α' Επεισόδιο της *Ελένης*. Προσπαθήστε να συντάξετε ένα κείμενο 200 λέξεων, που θα αναφέρεται στη δράση και το ήθος του Μενέλαου στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι αποδελτιώνετε κάποια θέματα μπορείτε να συζητήσετε με τους καθηγητές σας ή μεταξύ σας τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζετε. Μια ακόμα υπόδειξη: το θέμα που αποδελτιώνετε μπορεί να επιμερίζεται σε επιμέρους ενότητες και άξονες. Ας εντοπίσετε τις πρώτες κατηγορίες του θέματός σας ταξινομώντας τα δελτία σας.

Άλλα θέματα: 8) πληροφορίες από το κείμενο για την όψη (σκηνογραφικοί, σκηνοθετικοί κτλ. δείκτες), 9) στοιχεία που μπορεί να θεωρηθούν κωμικά, 10) απρόοπτα περιστατικά.